
BORDER TRADE ZONE - OPPORTUNITIES TO ORGANIZE A MARKET OF GOODS AND SERVICES IN THE EFFECTIVE OPERATION OF THE TRADE CENTER

B. Ruzmetov¹

D. Xudayberganov²

Urganch State University

KEYWORDS

trade zone, border trade zone, shopping center, trade agreements, smart (clever) market

ABSTRACT

In order to ensure the efficient operation of the shopping center in the border trade zone, this article analyzes the possibilities of organizing a market for goods and services and develops recommendations aimed at improving the efficiency of this market.

2181-2675/© 2022 in XALQARO TADQIQOT LLC.

DOI: 10.5281/zenodo.7366603

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

---

¹ Doctor of Economic Sciences, Professor, Urganch State University, Urganch, Uzbekistan

² Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Urganch State University, Urganch, Uzbekistan

ЧЕГАРА САВДО ЗОНАСИ - САВДО МАРКАЗИНИ САМАРАЛИ ФАОЛИЯТ КЎРСАТИШИДА ТОВАРЛАР ВА ХИЗМАТЛАР БОЗОРИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ ИМКОНИЯТЛАРИ

KALIT SO‘ZLAR:

савдо зонаси, чегара савдо зонаси, савдо маркази, савдо битими, смарт (ақлли) бозор

ANNOTATSIYA

Ушбу мақолада чегара савдо зонаси ҳудудларида савдо марказини самарали фаолият кўрсатишини таъминлашга мақсадида товарлар ва хизматлар бозорини ташкил этиш имкониятлари таҳлил қилинган ҳамда мазкур бозор самарадорлигини оширишга қаратилган тавсиялар ишлаб чиқилган.

Кириш. Бугунги кунда минтақалараро ҳамкорлик Ўзбекистон Республикаси билан Туркменистон Республикаси ўртасидаги савдо-иқтисодий муносабатларни ривожлантиришнинг устувор йўналишларидан бири бўлиб ҳисобланади. Бу борада 2020 йил 13 майда Ўзбекистон Республикаси ва Туркменистон Республикаси ўртасида Ўзбекистон-Туркменистон чегарасида чегара савдо зоналарини яратиш бўйича музокаралар олиб борилди. Муҳокамада кимё маҳсулотлари, қишлоқ хўжалиги ва маиший техника, озиқ-овқат маҳсулотлари, қурилиш материаллари ва нефть маҳсулотларини етказиб бериш орқали товар айирбошлаш ҳажмини сезиларли даражада ошириш, шунингдек икки давлат бозорларида талаб мавжуд масалалар муҳокама қилинди.

Шунингдек, 2020 йил 26 августда Хоразм ва Дашоғуз вилоятларининг чегара савдо зонасини ташкил этиш орқали ўзаро товар айирбошлаш ҳажмини ошириш масаласи муҳокама қилинди. 2022 йил 14-15 июлда икки мамлакат ўртасида Ҳукуматлараро битим қоидаларини амалий амалга оширишни таъминлаш бўйича чора-тадбирлар режаси тасдиқланди. Ушбу масалаларнинг ечими сифатида икки мамлакат ўртасида ҳукуматлараро битим қабул қилинди [1]. Мазкур меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатларнинг ижросини таъминлаш борасида Хоразм вилояти ҳокимининг [2] қарори қабул қилинган.

Адабиётлар таҳлили. Чегара савдо зонаси тушунчаси олимлар томонидан савдо маркази сифатида ўрганилган. Тадқиқотларда савдо марказини тадқиқ қилишда энг муҳим меъёр ва кўрсатмалар ҳисобга олинган.

Савдо маркази - меъморий жиҳатдан бирлаштирилган савдо корхоналари гуруҳи бўлиб, улар яқка тартибда режалаштирилган, ишлаб чиқилган ва бошқариладиган жойда қурилган бўлади [8]. Битта бирлик сифатида бошқарилади, дўконларнинг ўлчамлари ва тури хизмат кўрсатиладиган савдо майдонига тўлиқ мос келади ҳамда қўшни ҳудудда тўхташ жойлари билан таъминланади. Бу эса савдо маркази турига тўлиқ мос келади.

Савдо марказида савдо хизмати кўрсатилади. Савдо хизматини яратишда қуйидаги жиҳатларга эга бўлган тармоқли ва тизимли ёндашувдан фойдаланилади [4, 115 б]. Тармоқли ёндашув савдо хизматларини яратиш занжирини бошқариш имконини беради. Бу тизим фаолиятини оптималлаштириш, чакана савдо тармоғи хизматлари самарадорлигини таъминлаш учун чора-тадбирлар мажмуасини ишлаб чиқиш имконини беради.

Тизимли ёндашув манфаатдор томонлар нуқтаи назаридан чакана савдо тармоғи хизматларининг самарадорлигини баҳолаш учун турли хил сифатли ва турли хил кўрсаткичларни ҳар томонлама ва ўзаро боғлаш орқали баҳолаш мезонлари тўпламини яратишга имкон беради.

Савдо маркази иккала мамлакат ўртасида жойлашса, чегара савдо зонаси ҳудудига хос бўлиб, унинг ривожланишига турли омиллар таъсир кўрсатади. Индустиал ва экстенсив ривожланиш босқичидан инновацион иқтисодиёт ва ахборот жамиятига ўтиш ҳисобга олинган савдони жойлаштириш омилларининг таркиби ва аҳамиятини ўзгартиради [6, 14 б].

Савдо марказлари шаҳарлар ҳудудида ҳам жойлашиши мумкин. Савдо марказлари ижтимоий шаҳар маконини ташкил қилиш учун интеграция векторга айланади ва диққат билан таҳлил қилишни талаб қилади [5, 15 б].

Савдо зонаси икки мамлакат ўртасида жойлашса, чегара савдо зонаси бўлиб ҳисобланади ва ушбу ҳудудларда савдо марказини ташкил этиш мумкин бўлади. Чегара савдо зонасидан смарт (ақлли) бозорларни ташкил этиш инновацион йўналиш сифатида қаралади. Смарт бозор сотувчиларга бозорни башорат қилишдан келиб чиқиб, мижозлар эҳтиёжини қондириш нуқтаи назаридан электрон тижоратдан фойдаланишни яхшилайдиган рақобатбардош устунликни таъминлайди [3].

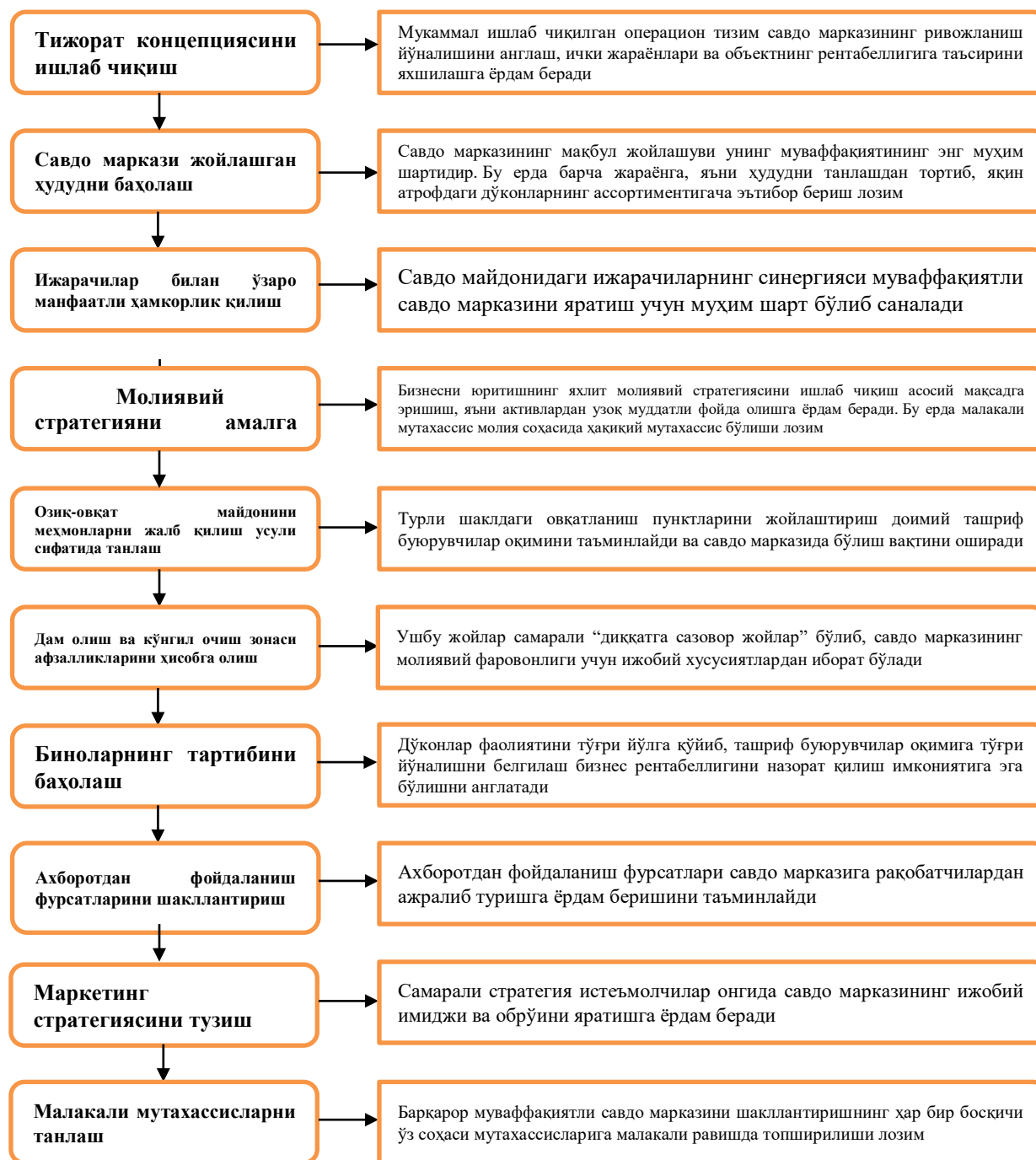
Чегара савдо зонаси трансчегаравий эркин иқтисодий зоналар шаклида фаолият кўрсатиши ҳам мумкин. Трансчегаравий эркин иқтисодий зоналар - икки ёки ундан ортиқ давлатларнинг чегарадош ҳудудларини ўз ичига олган ҳудуд бўлиб, қуйидагиларга асосланиб, иқтисодий ривожланишни рағбатлантириш учун мўлжалланган:

- имтиёзли сиёсат;
- давлат ва хусусий сектордан молиявий субсидиялар;
- узоқ муддатли макро- ва микроиқтисодий мақсадларга эришиш учун тегишли инфратузилмани таъминлаш [7].

Тадқиқот методологияси. Ушбу мақолада чегара савдо зонасини тадқиқ қилиш борасида индукция ва дедукция, иқтисодий-статистик ва қиёсий таҳлил, абстракция, мантиқий фикрлаш усулларидадан унумли фойдаланилди.

Таҳлил ва натижалар. Замонавий шароитда савдо ва кўнгилочар марказларини фаолияти ташриф буюрувчиларнинг эҳтиёжлари ва вақтнинг ҳозирги тенденцияларига мос равишда доимий равишда ўзгариб туриши лозим. Бу борада

муваффақиятли савдо ва кўнгилочар марказини ташкил этишнинг қуйидаги расмда 10 та босқич ва қоидалари ишлаб чиқилган:

1-расм. Муваффақиятли савдо ва кўнгилочар марказини ташкил этиш босқичлари [9]

Бу эса савдо марказини фойдаси ва ишончлилигини оширишга қаратилган иқтисодий жиҳатдан муваффақиятли ташкил қилишга ва чегара савдо зонаси доирасида савдо марказини самарали фаолият кўрсатишини таъминлашга қаратилган товарлар ва хизматлар бозорини ташкил этиш имкониятларини

яратади.

Бизнинг фикримизча, Туркменистоннинг Дашоғуз вилояти билан Ўзбекистоннинг Хоразм вилояти ўртасида ҳудудий жиҳатдан энг яқин бўлган ва энг кам транспорт харажатлари ҳисобига ўзаро савдони ривожлантириш имкониятига эга бўлган чегара савдо зонасини ташкил этиш мақсадга мувофиқ. Шу боис, Ўзбекистон Республикаси ва Туркменистон Республикаси ўртасидаги чегара савдо зонасини Хоразм ва Дашоғуз вилоятлари чегарасида жойлаштириш турлича афзалликларга эга.

Аввало, Ўзбекистон-Туркменистон чегарасидаги савдо зонасини Хоразм ва Дашоғуз вилоятлари чегарасига жойлаштириш бир қатор омиллардан келиб чиққан ҳолда энг мақбул ечим ҳисобланади. Мазкур афзалликлар товарлар ва хизматлар бозорини ташкил этиш борасида қуйидаги йўналишларга эга:

- Хоразм ва Дашоғуз вилоятлари аҳолиси ўртасида ташқи иқтисодий фаолият соҳасида тарихан шаклланган ҳамкорлик кўникмалари ўзаро ташқи савдони ривожлантиришда маълум афзалликлар яратмоқда ва ушбу чегаравий савдо зонасини яратиш орқали ҳажми ошириш мумкин. Дастлабки ҳисоб-китобларга кўра, Дашоғуз вилоятидан мева-сабзавот маҳсулотлари, узум, полиз ва дуккакли экинлар, транспорт воситалари, қурилиш ва пардозлаш материаллари, тайёр тўқимачилик маҳсулотлари, мебель ва бошқа кўплаб озиқ-овқат ва ноозиқ-овқат маҳсулотларини экспорт қилиш мумкин. Хоразм вилоятидан Туркменистон Республикасига маиший кимё маҳсулотлари, гилам маҳсулотлари, дизель ёқилғиси, полипропилен, битум, ем, шиша буюмлар, шунингдек, кўплаб техника ва технологияларни импорт қилиш имконияти яратилади. Хоразм вилояти эҳтиёжлари учун замонавий техника ва технологияларни қайта экспорт қилиш бўйича қўшни ҳудуд бўлиб ҳисобланади.

- географик жойлашуви бўйича Хоразм ва Дашоғуз вилоятларида қиёсий устунликлар мавжуд, хусусан, бу ҳудудлар халқаро аҳамиятга эга бўлган темир йўл ва автомобиль йўллари орқали ўзаро боғланган;

- Ўзбекистоннинг “Шовот” чегара божхона пости ва Туркменистоннинг “Дашоғуз-Автойўл” божхона пости яқинида ушбу чегара савдо зонасини жойлаштириш учун қулай ҳудуд мавжуд;

- ўзаро ҳамкорликка асосланган савдони ривожлантиришнинг юқори салоҳияти чегара савдо зонасини жойлаштириш учун мўлжалланган ҳудуддан 50,0 км. узоқликда Хоразм вилоятида 1,5 млн. нафардан ортиқ ва Дашоғуз вилоятида 300 минг нафар яқин аҳоли истиқомат қилади. Ушбу мезон чегара савдо зонасини жойлаштиришда муҳим омил бўлиб ҳисобланади ва Ўзбекистоннинг Бухоро ва Лебап вилоятлари чегара зонасидан 50 км. узоқликда аҳоли пунктлари мавжуд эмас, улар ушбу лойиҳа бўйича муқобил вариант сифатида таклиф қилинади;

- Туркменистоннинг “Шовот” чегара божхона пости ва “Дашоғуз-Автойўл” божхона пости орқали 2022 йилнинг январь-август ойлари давомида 7366 та

(Ўзбекистонга кириш 3680 та ва чиқиш 3686 та) автотранспорт воситалари, бир кунда ўртача 30-35 та автотранспорт воситалари олиб ўтказилди. Бир кунда, шундан 2303 та (Ўзбекистонга чиқиш 302 та) юк ташувчи автомашиналар, кунига эса ўртача 10-15 дона юк машинага тўғри келади. “Шовот” чегара божхона постида кунига ўртача 70-80 та автотранспорт воситасини олиб ўтиш имконияти яратилган ва ушбу ҳудудда чегара савдо зонасининг ташкил этилгани ўзаро товар айирбошлаш ҳажмини ўртача 2 баробарга ошириш имконини беради;

- Туркменистон орқали Каспий денгизи портларига чиқиш имкониятидан фойдаланиб, Ўзбекистондан Россия, Озарбайжон ва Эрон каби давлатларга маҳсулот экспортини йўлга қўйиш имконияти мавжуд;

- Хоразм ва Дашоғуз вилоятлари ўртасида маданий-гуманитар соҳадаги тарихий қадриятларга асосланган барқарор ҳамкорлик алоқалари мавжуд, жумладан Хоразм вилояти ҳудудида “Туркманлар” маҳалласи, ушбу маҳалла ҳудудида “Улли ҳовли” тарихий мажмуаси ва Ўзбек-Туркман дўстлик уйи жойлашган. 2018 йил апрел ойида халқлар ўртасидаги дўстлик, бирдамлик ва маданият белгиси сифатида Ўзбекистон-Туркменистон дўстлик уйи ва “Улли ҳовли” мажмуаси фойдаланишга топширилди.

- Хоразм ва Дашоғуз вилоятлари ўртасида чегара савдо зонасининг ташкил этилиши ҳудудларда йўл бўйида хизмат кўрсатиш марказлари, жумладан, мотель ва кемпинглар, шунингдек, икки давлатнинг ҳудудларида бўш турган бино ва иншоотлар негизида барпо этиш имкониятларини яратади. Ҳудудларда товарларни сақлаш, саралаш ва ташиш учун логистика марказларини ташкил қилиш мумкин.

Хулоса. Товарлар ва хизматлар бозорини самарали ташкил этиш борасида юқорида келтирилган савдо зонасининг Хоразм ва Дашоғуз вилоятлари чегарасида жойлаштирилиши Ўзбекистон-Туркменистон ҳамкорлиги, хусусан, савдо-иқтисодий муносабатларни ривожлантириш, ўзаро товар айирбошлаш ҳажмини ошириш, саноат кооперацияси лойиҳаларини амалга ошириш, транспорт ва транзит имкониятларидан фойдаланишда муҳим аҳамият касб этади. Ҳамда Хоразм ва Дашоғуз вилоятлари чегарасида ушбу савдо зонасини ташкил этиш бўйича амалий ишларнинг босқичини ҳал қилиш, солиққа тортиш ва стандартлаштириш ишларини ташкил этиш савдо зонаси учун муҳим масала бўлиб ҳисобланади.

Тавсиялар. Юқоридагилардан келиб чиқиб, Хоразм ва Дашоғуз вилоятлари чегарасида жойлашган ўзбек-туркман чегара савдо зонаси - савдо марказининг самарали фаолият кўрсатиши учун қуйидаги чора-тадбирларни амалга ошириш лозим:

- савдо маркази самарадорлигини ошириш мақсадида марказда консалтинг, маркетинг ва бизнес жараёнлар асосидаги сервис-тайёрлов марказини ташкил этиш;

- чегара савдо зонаси чегарасида Шовот туманида фаолият кўрсатаётган “Textile Finance Khorezm” MChJ ХК пахта-тўқимачилик кластерининг савдо марказида савдо уйларини ташкил этиш;

- чегара савдо марказида халқаро даражадаги банк хизматларини кўрсатувчи Туркменистон ва Ўзбекистонда фаолият кўрсатаётган йирик банклар бўлимларини ташкил этиш;

- савдо марказида замонавий божхона хизматларини ташкил этиш, лазерли текширув тизимини қўллаш;

- Урганч туманида жойлашган “Туркманлар” маҳалласидаги “Улли ҳовли” тарихий мажмуасида чегара савдо зонаси - савдо марказини филиали сифатида Ўзбекистонда юқори самара бераётган экобозор ташкил этиш.

Мазкур таклифлар Ўзбекистон Республикаси Иқтисодий тараққиёт ва камбағалликни қисқартириш вазирлиги фаолиятига тақдим қилинган (28.10.2022, №04-243/1-сонли маълумот) ва натижада бозор самарадорлигини ошириш таъминланади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси ҳукумати билан Туркменистон ҳукумати ўртасида “Ўзбек-туркман чегараолди савдо зонаси — савдо маркази фаолиятини ташкил этиш ва тартибга солиш тўғрисида”ги битим. 2021 йил 5 октябрь. Тошкент. <https://lex.uz/uz/docs/5862274>

2. Хоразм вилояти ҳокимининг 2022 йил 22 сентябрдаги 10-7140-сонли “Хоразм ва Дашоғуз вилоятлари чегарасида Ўзбек-Туркман чегара савдо зонаси – Савдо марказини ташкил қилиш тўғрисида”ги қарори.

3. Amato, A., Di Martino, B., Venticinque, S. (2013). Agent-Based Decision Support for Smart Market Using Big Data. In: Aversa, R., Kołodziej, J., Zhang, J., Amato, F., Fortino, G. (eds) Algorithms and Architectures for Parallel Processing. ICA3PP 2013. Lecture Notes in Computer Science, vol 8286. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-03889-6_29

4. Валеева Ю.С. Эффективность услуг розничных торговых сетей: теория, методология, практика. Диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук. – Душанбе, 2017. С.444.

5. Винникова И.С. Торговые центры как рыночный механизм трансформации социального городского постранства. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата социологических наук. – Саратов, 2007. С.22.

6. Керачев А.Н. Логистика размещения торговых предприятий. Автореферат диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук. – Санкт-Петербург, 2004. С.20.

7. Костюнина Г.М., Баронов В.И. Трансграничные свободные экономические зоны в зарубежных странах (на примере Китая). – 169 с. <https://cyberleninka.ru/article/n/transgranichnye-svobodnye-ekonomicheskie-zony-v-zarubezhnyh-stranah-na-primere-kitaya>